

יום עיון בנושא

שרות לאומי – אזרחי בישראל: דיון בהמלצות ועדת עברי

יום שני, 4 באפריל 2005

יו"ר: פרופ' אמנון רובינשטיין
משנה לנשיא לעניינים אקדמיים ודיקן בית ספר רדזינר למשפטים
המרכז הבינתחומי הרצליה.

מושב ראשון: הרקע לכינון ועדת עברי וממצאיה

גב' ניקול פליישר
מנהלת מכון כרמל למחקרים חברתיים
מחקרי עמדות בקרב הערבים אזרחי ישראל

מסקר עמדות שנערך ביוני 2001 בקרב מדגם של 415 יהודים ו-145 ערבים פלסטינים אזרחי ישראל בני 16-21 עולה גישה חיובית להתנדבות לשירות לאומי-אזרחי, הן בקרב יהודים והן בקרב ערבים.

- 73% מכלל המשיבים תומכים בשירות לאומי אזרחי ובקרב המשיבים הערבים שיעור התמיכה הוא 59%. מתוך התומכים בשירות לאומי אזרחי, 80% מעדיפים שירות התנדבותי על פני שירות חובה.
- 60% מהמשיבים ענו שהיו מוכנים להתנדב לשירות לאומי אזרחי לו הייתה להם האפשרות. מתוכם, 67% יהודים שאינם חרדים; 54% יהודים חרדים ו-34% ערבים פלסטינים.
- **המניעים להתנדבות בקרב המשיבים היהודים** הם בעיקר תרומה למדינה (כ-65%) ובסדר יורד גם תרומה לקהילה שלהם, סיפוק עצמי, רכישת ניסיון מקצועי והגברת סיכויי עבודה.
- המניעים להתנדבות בקרב המשיבים הערבים הם בעיקר תרומה לקהילה שלהם (כ-35%), סיפוק עצמי (כ-20%) ותרומה למדינה (כ-18%).

במארס 2004 נערך מחקר ראיונות עם גברים ערבים בני 40-55 ועולה כי הם מתנגדים לכך שילדיהם ישרתו שירות לאומי-אזרחי.

- עיקר ההתנגדות נובעת מההתניה של קבלת זכויות במתן שירות. סיבות נוספות להתנגדות נובעות ממעורבות משרד הביטחון, אשר נתפסת כבעייתית וכן העובדה שברשות הועדה עומד האלוף (במיל.) דוד עברי. גם המלה שירות נתפסת כבעייתית.
- בשיח הציבורי היהודי-ישראלי: חובות=זכויות. שירות אזרחי נתפס כמכשיר לגביית חובות אזרחיות וכמכשיר ענישה למי שלא משרת.

לפיכך, מוצע להגדיר מחדש את השיח הציבורי לגבי שירות אזרחי כ:

- משאב כספי וחברתי להעצמה חברתית
- תרומה לעלייה ביכולת של המתנדב

- גורם לשינוי חיובי בסובלנות ובעמדות כלפי התנדבות
- נותן הזדמנות להכיר את ה"אחר" ולהרחיב אופקים
- מכשיר מדיניות להפקת תועלות חברתיות וכלכליות גבוהות לעומת העלויות.

המלצות הביניים: הקמת רשות בעלת המאפיינים הבאים:

- השתתפות מלאה של ערבים פלסטינים כשווים
- ללא צביון צבאי
- מרכיב חינוכי – אזרחי
- מוצע להימנע משיווק באמצעות הדגשת מניעים לשירות והתמקדות בהשתייכות לחברה הישראלית כמניע עיקרי.
- הליכה לפי העיקרון של שינוי הדרגתי "מלמטה".

עו"ד אייל נון

מזכיר ועדת טל

שירות אזרחי כמנוף לשילוב המגזר החרדי

- **המגזר החרדי אינו מיוצג בוועדת עברי** כחלק מהיותו מגזר המשתתף באופן מינימאלי בחיים הציבוריים של החברה הישראלית. ההכרעה בוועדת טל הייתה חריגה כי היו בה חברים חרדים שהיו נציגים של מקבלי החלטות.
- בעתיד הקרוב לא נזכה לקבל הסכמה לשירות לאומי, אלא **לכל היותר תהיה העדר שלילה**, או הסכמה שבשתיקה וזאת משתי סיבות:
 1. בסוף שנות ה-90 הבשילה בהנהגה החרדית התפיסה לפיה מצבה של החברה החרדית הפך בלתי נסבל וצריך לקרב את המצב למצב הקיים בקרב החרדים בארה"ב. קרי: צמצום הדרגתי במספר הלומדים.
 2. פרויקט הנח"ל החרדי - גדוד נצח יהודה בבקעת הירדן מהווה דגם של גדוד לוחם אשר המזון בו כשר למהדרין, אין בו חיילות ויש בו שיעורי תורה קבועים. לחברה החרדית קשה להציב טענות נגד מודל זה.
- הניסיונות להקים שירות לאומי עד כה כשלו מסיבה תקציבית. שירות אזרחי במזמן עולה מאות מיליונים לתקצוב של בני השירות שצריכים לקבל משכורת ונסיעות, לכן משרד האוצר בלם החלטות על הקמת שירות לאומי עד כה.
- מדוע צריך שירות אזרחי למיעוט הערבי ולמיעוט החרדי? כי אנחנו הולכים ומתנתקים משני מיעוטים אלו, בין היתר כי אנחנו לא מדברים בשפה שלהם. **שירות לאומי יכול להביא לקירוב המגזרים.**

ד"ר זלמן שיפר

לשעבר יועץ כלכלי, המועצה לביטחון לאומי

היבטים כלכליים של השירות האזרחי

- ההיבט התקציבי אולי אינו החשוב ביותר אולם הוא בעל משמעות פוליטית מרחיקת לכת ומכאן הצורך להתייחס אליו.
- תועלות ועלויות במונחי תוצר ושימושים:
 1. הערך הכלכלי הישיר של עבודת המשרתים בחינוך, בריאות וכד'.
 2. אובדן התוצר האלטרנטיבי של המשרתים בזמן שירותם וההשלכה על התוצר שייצרו בעתיד.
 3. המקורות הריאליים שיידרשו להפעלת התכנית בממשלה (ארגון, הדרכה, הסעות וכו', אך לא קיום ותמורות למשרתים).
 4. השפעת הנטל העודף של המס על התוצר.

5. השלכות על תוצר אחר מחוץ לממשלה.

- תועלות ועלויות במונחי תוצר ושימושים – משרת לא חרדי ממומן בהרחבה תקציבית (לפי שו למשרת לשנה, עבור 5000 משרתים)
 - 1. התרומה הישירה של המשרת 48 אלף
 - 2. אבדן תוצר שוטף ועתידי -50 אלף (במינוס)
 - 3. עלויות הפעלה ריאליות בממשלה
- סה"כ: 13,000 שו מינוס.

אלוף (מיל.) דוד עברי ראש הוועדה לכינון שירות לאומי – אזרחי בישראל – לבטים ומסקנות

- מדובר בצורך חברתי ממלכתי וההיבט הכלכלי הוא רק משני.
- התפשרות היא הכרחית, אחרת לעולם לא ימצא פתרון.
- מינוי הוועדה מטעם ראש הממשלה, שר הרווחה ושר העבודה, ולגמרי לא מינוי של שר הביטחון.
- הוועדה כללה 17 איש. לא היו בה ערבים למרות רצון הוועדה לכלול נציגים. כנ"ל חרדים שלא הגיעו לוועדה.
- הוועדה שאפה להגיע לקונצנזוס של כל מגזרי החברה ולהתחיל לקדם את הנושא.
- הוועדה מציגה המלצות ביניים כי היישום הוא בעיית היסוד של כל השירות האזרחי / לאומי / ציבורי המנסה להתפתח. לפני הוועדה הנוכחית, נעשו מספר עבודות אשר לא יושמו, למרות שהיו טובות. לכן, המלצת הביניים היא להתחיל ביישום, בהקמת מנהלת ובהקצאת תקציבים ובמקביל להמשיך את עבודת הוועדה. תוך כדי תהליך היישום יעלו בעיות ונוכל להתאים את המלצות הוועדה לצרכים.

המלצות הביניים:

- לאפשר שירות לאומי ואזרחי לכל תושבי ישראל, שאינם נקראים או הפטורים משירות בצה"ל.
- לפעול להקמת מסגרת ממשלתית חדשה לטיפול בשירות הלאומי והאזרחי בישראל.
- להעמיד בשנת תשס"ו 30,000,000 שו לצורך מימון מנהלת ההקמה ותוספת של 500 תקני שירות אזרחי.

עקרונות מארגנים לשירות הלאומי אזרחי:

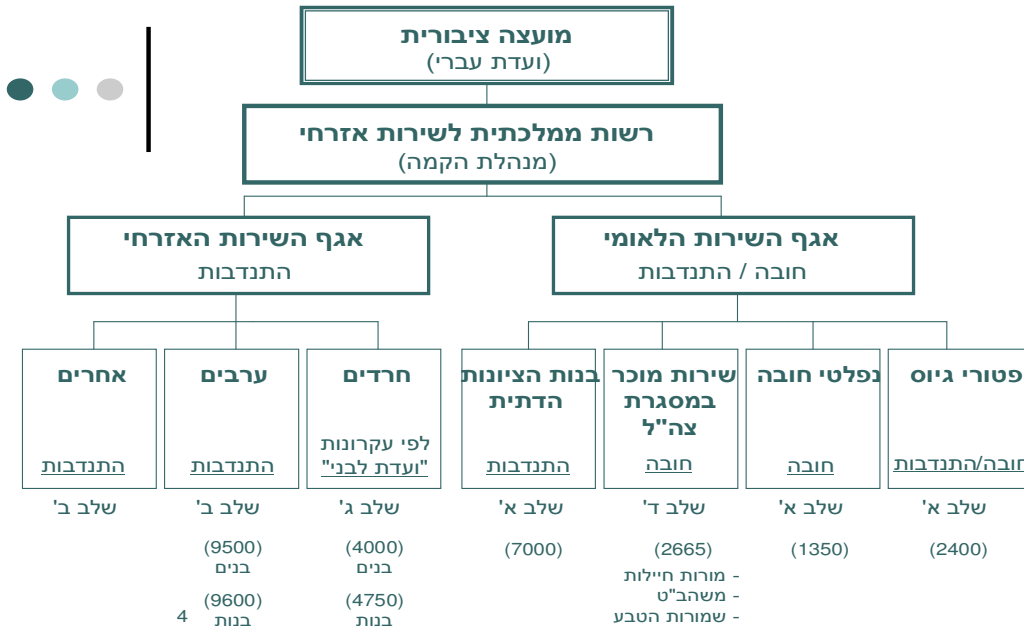
- ראייה ממלכתית כוללת
- פיקוח ממשלתי וציבורי
- עצמאות ארגונית
- יעילות וגמישות, תוך התבססות על מיקור חוץ
- יישום מודולארי והדרגתי
- שימור העדיפות והבכורה של שירות החובה הצבאי
- שימור ההישגים הקיימים של השירות הלאומי

פירוט התוכנית:

- להעניק למשרתים הכשרה מקצועית בסיסית
- להעניק למשרתים הכשרה למעורבות חברתית
- לוודא כי יתקיים מיון ושיבוץ של המשרתים
- לווסת את חלוקת המשאבים ואת תקני השירות האזרחי על בסיס סדר עדיפויות ממלכתי
- לבצע מעקב, פיקוח ובקרה

- לבצע סקרים, אשר יאמדו את פוטנציאל המשרתים בשירות אזרחי ואת פוטנציאל התקנים בשוק.
- להוסיף מדי שנה 500 תקנים לכל הפחות
- לקבוע כי משך השירות יהיה 12 חודשים, עם אפשרות לשנת שירות נוספת.
- להקביל את הזכויות וההטבות לאלה של חיילים המשרתים ביחידות עורפיות
- להקפיא את אפשרות ההכרה בעמותות מתאמות נוספות עד להתבססות המנהלת.

מבנה ארגוני:

מושב שני: השירות הלאומי והאזרחי: תפיסות והשפעות עכשוויות

מנחה: מר טל כהן, תנועת "קול קורא"

פרופ' אמנון רובינשטיין

משנה לנשיא לעניינים אקדמיים ודיקן בית ספר רדזינר למשפטים, המרכז הבינתחומי הרצליה.

- תומך בהמלצות ועדת עברי.
- זכויות וחובות הולכות יחד ואין כאן עונש אלא עקרון השוויון בפני החוק. זה יסוד מוסר של החברה הדמוקרטית.
- אין מקום להשוואות בינלאומיות כי, למשל, אין מדינה בעולם שיש בה גיוס חובה של נשים, גם לא במלחמת העולם השנייה.
- יש להקטין את הפער המוחשי בין שירות צבאי לאי-שירות צבאי ע"י:
 1. הקטנת משך השירות הצבאי;
 2. הגדלת התשלומים לחיילי החובה שהיא חיונית הן בשירות שוטף והן בתשלום בעת השחרור.
 3. מתן אפשרות לכל ערבי להתנדב לשירות בצה"ל.
- אם נעשה כל אלו, ייתכן שבהדרגה תהיה זליגה מסוימת לעבר הצבא וזה הדבר החשוב.
- אילו לא היה גיוס חובה של דרוזים, מצב העדה הדרוזית היה דומה מאוד למצבם של הנוצרים היום.

מר טל כהן

תנועת "קול קורא"

- תנועת "קול קורא" היא תנועת סטודנטים בלתי מפלגתית, אשר אינה פועלת למען זכויות סטודנטים אלא למען זכויות של מגזרים אחרים.
- על בסיס נתונים שעולים ממדגם של 5000 סטודנטים, שהשיבו על שאלות בנושאי שוויון זכויות, הציעה התנועה לפני שנתיים מודל לשירות לאומי בישראל. נוכח הדו"ח של התנועה, נתבקשו נציגיה לסייע לוועדת עברי להתמודד עם הסוגיה.
- חברי המושב הנוכחי יציגו את תפיסתם לגבי משמעות השירות הלאומי.

גב' עומר אלון

השירות הלאומי כשירות משמעותי

- תושבת רמת הגולן, ילידת 1984 פטורת גיוס. שירות לאומי בעמותת שלומית, הדריכה שנה בפנימייה לנוער במצוקה בעפולה, השנה עובדת במעון יום פסיכיאטרי עם ילדים אוטיסטים.
- אין ספק שצה"ל הוא חשוב והכרחי, עם זאת, אנחנו חברה צעירה, בעייתית ומפולגת ופה המקום שלי להיכנס ולטפל. בפנימייה פגשתי ילדים בני 14-15 אותם הדרכת, נגועי סמים ואלכוהול, מרקע של אלימות במשפחה והתדרדרות לזנות, בלדריות לסמים בנות 14 ועוד. התפקיד שלי הוא לעזור להם ואני יכולה לעשות את זה כי אני נמצאת על קו התפר בין הגוף המבוגר שנראה לילדים האלה מאיים ובלתי נגיש לבינם. אני בדיוק האדם אליו הם רוצים לפנות ולכן התפקיד שלי הוא חשוב כי אלי באו בשעות מצוקה.
- כבת שירות לאומי יש לי חיסרון גדול – אין לי ידע מקצועי אבל יש לי הדרכה מאוד צמודה.
- היתרון שלי על פני עובד בשכר הוא שאני עושה שירות, זה אורח חיי בשנתיים האלה ולכן אני פטורה מעול הפרנסה ואין לי כל מניע למעט המניע של שירות המדינה ולא להיות חריגה בכך שאשב בהודו בזמן שבני גילי משרתים בצבא ומגנים עלי.
- אני חיילת, לא בצבא ההגנה לישראל אלא בחברה של ישראל.

גב' מיכל גבירצמן

השפעת השירות הלאומי על צעירים דתיים

- סטודנטית שנה ב' לפיזיקה באוניברסיטה העברית.
- עשיתי שנתיים שירות לאומי בקרית מלאכי וריכזתי את סניף בני עקיבא בעיר. בבקרים עבדתי בשנה הראשונה בתיכון הדתי ובשנייה בביה"ס היסודי בעיר. עבדתי בכיתת חינוך מיוחד.
- בחברה שאני מגיעה ממנה 10% מהבנות הולכות לצבא ו- 90% לשירות לאומי. אין דבר כזה 'לא לשרת'. אני מגיעה מחברה אידיאליסטית שהתרומה בה היא ערך עליון.
- אני מפחדת שהשירות הלאומי, בעקבות העברתו לכוח העבודה האזרחי יהפוך שירות זול.
- אני חוששת מכך שהשירות הלאומי יהפוך למכשיר לגביית חובות. חשוב לבוא לשירות הלאומי מנקודת הנתינה והתרומה. זו בעיה היום שיש בנות שבאות 'לסמן וי', לקבל זכויות וללכת הביתה. זה פוגע במוראל של כל השירות הלאומי – המשרתות והמקומות בהם הן משרתות.
- כשמתרגלים לתת – אי אפשר אח"כ בלי זה. אין דבר כזה לא להמשיך לתרום אחרי תום השירות הלאומי. שירות לאומי זה שירות לחיים – זו הסיסמה וזה מאוד נכון.
- שירות לאומי אינו פוגע ביוקרת הציונות הדתית ואין סכנה שיפגע. שירות היא זכות, לא חובה.

רס"ן עומר בר יוחאי

השפעת השירות הלאומי על המוטיבציה לשירות "איכותי" בצה"ל

- בן 26, חייל מאז 1997.
- חלוקת הנטל אינה שוויונית וגם לא תהיה שוויונית. יותר מזה, גם הפתרון שמוצע פה לא יהפוך אותה לכזו. זו לא השאלה. מה שיוציא את התוכנית הראויה הזו מהכוח אל הפועל אינה חלוקת הנטל אלא המוטיבציה של החיילים לשרת שירות איכותי. זה יעניין אותם כשישתחררו, כשיעשו מילואים ורמת היכולת שלהם להקריב והעוצמה הקרבית שלהם ירדו. מכאן אני מתבונן בתוכנית ובוחן אותה.
- השיקול המוביל הוא מרחב המיין של הצבא – שמירת הבכורה של צה"ל כגוף הממין היא קריטית. כנ"ל הבכורה לשירות בצה"ל על פני שירות לאומי.
- החזון: זו הדרך היחידה להגדיל את העוגה שמתוכה ממין צה"ל.

מר אסף יחיא

שירות לאומי לבנים

- בן 19.5 דתי, בן שירות דתי בעמותת שלומית – עמותת חילונית. שירות במד"א.
- שוחרר מסיבות רפואיות ותופס את השירות שלו כתיקון: משרת כחובש בכיר מדריך של מד"א ותורן מוקד.

שאלות הקהל

שאלה לעומר אלון: בין השורות נשמע שאת מצטערת שלא ניתנה לך לשרת בצבא.

עומר אלון: לא מצטערת, אבל קשה לי מאוד עם האפליה נגדי כבת שירות לעומת חיילים. לפעמים אני מרגישה קצת פחותה בעיני החברה וזה כואב לי. אני מאמינה שלא יכולתי לתת תרומה אחרת יותר טובה מזו שאני נותנת עכשיו. לא תמיד אני זוכה להתייחסות המינימאלית והמכובדת של כל חייל.

טל כהן: אולי זה המקום של הוועדה לפתוח מחדש את נושא התגמולים למשרתים.

מושב שלישי: השירות הלאומי: משמעויות ארוכות טווח **מנחה: ד"ר אל"מ (מיל.) רוני ברט**

גב' חיה שמואל
מנכ"ל "שלומית"
שירות והתנדבות בהווה ובעתיד

- שירות לאומי התנדבותי מבוסס על בחירה אישית של האדם בתחום ובמיקום השירות.
- העמותה רואה עצמה כהמשך מחנך לפני האזרחות הבוגרת.
- המתנדבים אינם אנשי מקצוע ואינם מחליפים כוח אדם מקצועי. הם, ובעיקר הן, באים לסייע באותם מקומות בהם אנשי מקצוע אינם רואים את תפקידם לפעול אך הצורך עדיין קיים.
- יש יתרון גדול בהקמת ועדת עברי שכן הכנסתם של מגזרים רבים ככל האפשר למסגרת השירות הלאומי תעלה את קרנם בעיני הציבור.
- חשוב להרחיב את שורות השירות הלאומי.
- כיום אין תקציב להפנות בני ובנות שירות ערבים לשירות בקהילות ערביות. רוב הערבים המגיעים לשירות לאומי משרתים במקומות משותפים כגון מד"א, בתי חולים ובתי ספר (יהודיים).

מר סלאח ג'ברה
ראש עיריית טייבה
המגזר הערבי: שוויון זכויות תחת שוויון חובות

- בסוגיה כה מהותית חייב להיות ייצוג אמיתי ומשמעותי למגזר הערבי. המגזר הערבי רואה את הדברים בעין מקצועית ויש לערב אותו בנושא.
- ההתנגדות הערבית לשירות לאומי אזרחי נובעת מחשש פן בסוף התהליך השירות יוביל לשירות צבאי כלשהו.
- **תומך נלהב בשירות הלאומי והאזרחי. כאזרח ישראלי רוצה להיות שותף לנטל החברתי.**
- ניתוחי עלות – תועלת כלכלית אינם רלוונטיים, הלוא ממילא התקציבים מושקעים בפזר הפגנות ביום האדמה וכיו"ב. אינטגרציה באמצעות שירות לאומי אזרחי יכולה לשפר את המצב גם מבחינה זו.
- אזרחים ערבים צריכים לקבל זכויות וחובות כאחד.
- הסיסמה צריכה להיות לא איך חיים כחברה אחת מחוסר ברירה אלא מתוך בחירה.

ד"ר אל"מ (מיל.) רוני ברט

- מר ג'ברה מייצג למעלה מ-10 ראשי רשויות מקומיות ערביות שתומכים ברעיון כי רואים את התועלת הפרקטית שתצמח מכך.

- מתנגדים בחברה הערבית כוללים ח"כים, עיתונאים, ראשי אגודות כמו עדאללה ואקדמאים, שלא בוחנים את הנושא מהזווית הפרקטית אלא רואים זאת כדה-לגיטימציה של האזרחות של ערביי ישראל.
- תעודת השחרור משירות לאומי מקנה זכויות חשובות והאוכלוסייה הערבית אינה צריכה להחמיץ אותן. לערבים מגיע שירות אזרחי כמו ליהודים.

אלוף (מיל.) עוזי דיין יו"ר "כנס שדרות לחברה" שירות אזרחי כחזון כלל ישראל

- תומך בשירות אזרחי.
- העדר עמדת המדינה בעניין שירות אזרחי נובעת מכך שאין למדינת ישראל **סדר יום אזרחי**.
- הערבים והחרדים לא באמת רוצים שירות אזרחי אבל אין פירוש הדבר שלא ראוי שיהיה שירות כזה.
- צריך מסגרת לרצון הנוער להתנדב.
- שירות אזרחי ישפר את השוויון, אך לא יביא לאיזון מלא בין כל המגזרים.
- **האתגר הוא יישום הדו"ח**.
- כדי לאפשר יישום יש להקפיד כי:
 1. שירות התנדבותי קהילתי הוא טוב לקהילה ולא נעשה למען האומה.
 2. עדיפות מוחלטת לצבא במיון.
 3. הרחבת המסגרת ההתנדבותית בצבא.
 4. הקמת עמותות נוספות לשירות לאומי אזרחי.

הערות סיכום וסיום

אלוף (מיל.) דוד עברי

- הממשלה תצטרך לקבוע בחקיקה מתי שירות לאומי ישמש תחליף לעבודה ומתי הוא תוספת.
- השירות הצבאי הוא בעדיפות אך זה לא נוגע למגזר הערבי והחרדי.
- ראש השירות אינו צריך להיות מזוהה עם צה"ל בשל הרגישות, ולא מסיבה אחרת.
- צריך לזכור שהנושא מעלה סוגיות נוספות כמו אבטלה, אולם לוועדה אין מנדט לעסוק בהן.
- המטרה היא הקטנת פערים ולא שוויון מלא, שהוא כשלעצמו אשליה.

ד"ר אל"מ (מיל.) רוני ברט

- רצינו להביא לכנס היום דוברים חרדים אולם איש לא הסכים להיות מזוהה בפומבי עם תמיכה בנושא. בדומה, לא הצלחנו להביא דובר ערבי שמתנגד, מכיוון שנענינו שאינם מעוניינים לפרט את סיבות התנגדותם.